

SLAVISTIČNA REVIIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

S PRILOGO
LINGUISTICA

LETNIK VIII
1955
LJUBLJANA

Rajko Nahtigal

O ETIMOLOGIJI IZRAZA KOSEZ

V zadnjem času je zopet več historikov obravnavalo vprašanje slovenskih *kosezov*, tako B. Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev (Ljubljana 1952 v izdaji Slovenske akademije znanosti), L. Hauptmann, Staroslovenska družba in obred na knežjem kamnu (Ljubljana 1954 v izdaji Slovenske akademije znanosti) ter M. Kos, Zgodovina Slovencev (V Ljubljani 1955 v izdaji Slovenske Maticе). Pregleda vprašanja etimologije izraza *kosez* se podrobneje dotika B. Grafenauer (str. 29, 34 sl.), vprašanje samo pa se izkaže vzlic mnogoterim najraznovrstnejšim domislekom in dokazovanjem še nerešeno, z izjemo seveda razlage postanka *kosez* iz *koseđz*, in to iz *kosegъ*. Hauptmann umevno izhajaja le iz navedenega dognanja P. Lessiaka (Edling-Kazaze, Carinthia 1913, I 81 sl.; Hauptmann, str. 75) in povezave K. Oštirja oblike *koseđzъ* z imenom voditelja enega hrvaških plemen *Κοσέντζης* pri Konstantinu Porphyrogenitu, De administrando imperio, cap. 30 (K. Oštir, K. predslovanski etnologiji Zakarpatja, Etnolog 1926/27, I 3 sl.; Hauptmann, str. 77). M. Kos se v obravnavo etimologije izraza *kosez* iz umevnih razlogov ne spušča.

Moje pripombe k temu vprašanju so seveda pretežno jezikoslovnega značaja, izhajajoče iz ugotovljenih jezikoslovnih dejstev. Sufiks *-ez-* v *kosez* je nedvomno isti kakor v besedi *knez* celo družbeno sličnega pomena, toda ne neobhodno iz istega vira. Prvotna praslovanska fonetična oblika mu je bila *-egъ*, ki pa se je že v praslovanski dobi in ne morda kaki poznejši na jezikovno omejenem ozemlju po progresivni palatalizaciji razvila v *-edъ*, to je palatalno zvenečo afrikato *z*, ustrezajočo nezveneči *ć*, n. pr. v praslovan. *měšęćъ*, *otvęćъ* (prim. R. Nahtigal, Slovanski jeziki, druga izdaja. V Ljubljani 1952, str. 37—38). Časovno se dá določiti s tem, da je omenjena palatalizacija nastala že potem, ko so Slovani prišli v dotiko z Goti, kar je bilo kmalu po začetku našega štetja. Prvotno *kъnegъ*, kar je dalo v daljnem razvoju *kъnedъ* — *knez*, so Slovani prevzeli namreč od Gotov za got. **kuninggs*, to je *-ing-*, pragerm. **kuningaz* (E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch I 663).

Da je bila beseda prevzeta še z *-g-*, dokazuje tvorba fem. *kɔnɛgyŋi* in oblika voc. *kɔnɛʒe* po prvi najstarejši palatalizaciji velarov, kakor n. pr. *bože iz boge*.

Sufiks *-eg-* iz *-ing-* je bil, kakor kažejo primeri, tujega izvora, in sicer praviloma iz germanskega vira, dasi se ne more pri vsaki taki besedi izkazati germanski izraz (V. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, druga izdaja 1924, I 628). Ne more pa seveda biti nazor o brezizjemnem poreklu sufiksa *-ing-*, slovan. *-egɔ* — *-ɛdʒɔ*, iz germanščine nikakršna dogma. Tako se n. pr. ime litavskega plemena *Jatvingi* v starorusčini glasi Ятвѣзи. Velja le, da je sufiks *-ing-*, slovan. *-egɔ*, po palatalizaciji *-ɛdʒɔ*, tuj in s tem tudi izraz.

Ako sedaj izvajanja ob besedi *knez* — *kɔnɛdʒɔ* — *kɔnɛgɔ* prilagodimo k izrazu *kosez* — *kosɛdʒɔ*, moramo reči, da je nastal iz nekega nekdanjega tujega **kosingos* ali **kasingos* in bil prvotno prevzet pred palatalizacijo kot *kosegɔ*. Sled tega se je ohramil še do današnjih dni v rezijanskem krajevnom imenu v tvorbi fem. *kosegyŋi*, tičoči v posesivnem adjektivu »*tà na Kasiginej horycoe*« od nom. *kasëginja gorica* z *i* za *ē* (Baudouin de Courtenay, *Materialy*, št. 360; Ramovš, *Praslovensko kasëgɔ* »Edling«, *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* 1925, II 312). Navedena jezikovna tvorba je zanimiva, ker ima zvezo s Koroško. V nekdanji svoji razpravi »*Freisingensia II. Zastopniki prv. slovan. nosnih samoglasnikov v brižinskih spomenikih*« (*Časopis za zgodovino in narodopisje* 1915, XII 121) sem namreč pokazal, da »rezijanščina tvori sploh ne glede že na svojo geografično lego neko nadaljevanje povečini žal že izumirajočih govorov Kanalske doline, a od teh pelje zopet most k rožanščini. V koliko je rezijanščina, ki jo smatram za preseljeni preostanek nekega nekdanjega, sedaj pač že izumrlega, morda severozapadnega koroškega narečja — zato so tudi ozke zveze z ziljščino — v koliko je rezijanščina še bolj izšla s severa, je tu, razume se, težko reči — izumrlo je, dovolj —. Gotovo pa lahko čisto mirno trdimo, da stojijo brižinski spomeniki glede reflektov prv. nosnih samoglasnikov v vseh bistvenih črtah v najbližjem rodstvu s skupino narečij, ki jo tvorijo dandanes rožanščina, rezijanščina in ziljščina in ki so jo tvorile nekdanj še dalje na sever in zapad«.

Ne more biti tudi dvoma, da je praslovan, *kosɛdʒɔ*, sicer omejeno le na del Slovanov, istovetno z imenom *Κοσεντζης* v poročilu Konstantina Porphyrogenita, s tem pa tudi v tesni zvezi z imenom *Χρωβατος*, glavnim imenom izmed ustanoviteljev starohrvaške države. Poleg glasovno praslovske oblike tujega sufiksa *-ɛdʒɔ* ima analogno tudi ime naroda

Hrvát, gen. -áta iz prvotno končno naglašenege -atò z ene strani tuj sufiks, z druge pa praslovanskemu stanju ustrezajoče naglaševanje. Kar se tiče sufiksa, nima ta nič opraviti s slovanskim pridevniškim sufiksom -at- s prvotno rastočo intonacijo na -a-, kakor *bogátò*, *bradátò*, kar je v nadaljnjem razvoju dalo po skrajšanju in odtegotvanju naglasa shrv. *bògat*, -a, -o. Argument iz naglasa za tujstvo tvorbe imena *Hrvát*, gen. *Hrváta*, je naravnost naravoslovne natančnosti, kar ve, kdor se spozna v slovanski znanstveni akcentologiji o zakomih praslovanskega muzikalnega naglaševanja, kar pa je mnogim zaprta knjiga. J. Peisker je v odgovoru na moje od njega naprošeno pismo primerjal preciznost razlikovanja s pomočjo naglasa z rentgenovimi žarki (gl. R. Nahtigal, Donesek k zgodovini vprašanja o imenu Hrvat, Etnolog 1937—39, X—XI 386, prip. 7 in Slovanski jeziki, str. 19 sl. III. Naglas [akcènt]). Sufiks -at- v *Hrvatò* je iranskega porekla, kakor to nahajamo v tvorbi mnogih etničnih imen, kakor *Sarmati* i. dr. (prim. R. Nahtigal, Donesek, str. 387).

Ako pa sta tesno med seboj zvezani imeni *Hrvatò* in *Koşédzò* tuji tvorbi s tujima sufiksoma, tedaj se samo po sebi ponuja misel, ali ni tudi vir obeh imen sličen in brez vsakršne nujnosti razlage sufiksa -edzò iz germ. -ing-, zlasti še, ker so se vsi razni poskusi take razlage izkazali prisiljeni in brez bližje direktne podlage. V svojem spisu »Donesek« sem se sam uklonil splošnemu nagnjenju videti v -ing- le germanski vir, vendar poudarjam to le »z vso rezervo« (str. 411 sub 7 in 9).

Iransko-sarmatsko ime Hrvati je postalo tudi ime za slovansko pleme, kakor je n. pr. prešlo tuje turko-tatarsko ime Bolgarov po njih asimilaciji s Slovani na del južnih Slovanov. Za Herodota so bili Sarmati še vzhodno od Dona, odtisnili pa so Skite in se razširili daleč na zahod. Plinij starejši (23—79) jih navaja že blizu Visle poleg slovanskih Venedov. Tudi Tacit (54—119) jih omenja v zvezi z Veneti, češ da so ti po načinu življenja bližji Germanom nego Sarmatom. Za Ptolomeja (pisal je ok. 160) je bila po njih imenovana vsa ravnina od Visle in Karpatov na vzhod. Za prvih cesarskih dob so zavzeli tudi Besarabijo do Donave (prim. L. Niederle, Slovanské starožitnosti I 2, str. 321 sl. Sarmaté a Rím, druga neizpremenjena izdaja 1925; Ottův slovník naučný 1904, XXII 646). Južno od njih, v današnji Romuniji, pa so prebivali v tisti dobi Trakom sorodni Geti¹ in Daki, katere je podjarmil, kakor znano, rimski impera-

¹ Prim. Prešernov pripis iz Ovida (43—17) pri »Namečku nemških in ponemčenih poezij«: »Getico scripsi sermone libellum« (Doktorja Franceta Prešerna Zbrano delo. V Ljubljani MCMXXIX, str. 211). Ovid je bil pregan v Tomi ob Črnem morju.

tor Trajan (98—117). V tej zvezi, ko se ve za razna kulturna izžarevanja od Črnega morja na zahod in sever (prim. O. Schrader-A. Nehring, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, druga izdaja 1929, II 410), z druge strani pa z balkanskega juga, je pomembno, da je W. Tomaschek, Die alten Thraker (Sitzungsberichte filozofsko-historičnega razreda dunajske akademije znanosti 1893, CXXVIII 50) zabeležil traško ime *Κοσιγγας* poglavarja (*ἡγεμόν*) dveh plemen v Meziji, na katero je ponovno opozoril K. Oštir, K predslovanski etnologiji Zakarpatja (Etnolog 1926—27, I 28) z znano svojevrstno, težko umljivo, v svojem smislu tako imenovano alarodistično, oblikovno z nekim lingvistično-izraznim športom tekmujočo in tudi sicer drugačno utemeljitvijo, proti metodi katere so se čuli svetovno-lingvistični glasovi (A. Meillet). O veleučenosti pa seveda ni nobenega dvoma. Že prej je pisal Oštir o tem v spisu Illyro-Thrakisches (Arhiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju 1924, I 109, 114). Po razpravi M. Budimira, Quaestio de Neuris Cimmeriisque (Glas Srpske akademije nauka CCVII, Odeleńe literature i jezika, nova serija 2, 1954, str. 53) pa besedna tvorba *κοσιγγας* predstavlja starobalkanski družbenopolitični termin v pomenu »glavar« s korenskim elementom v pomenu »glava«.

Kakor je iz dotika Slovanov z Goti, ki so se preselili iz Skandinavije v ozemlje ob Visli okoli začetka naše ere (J. Hoops, Reallexikon der germanischen Altertumskunde 1913—15, II 305), nastal splošno slovanski termin posebnega družbenega pomena *kъnegъ* — *kъnedъ* — *knez*, tako je z druge strani v omejenem obsegu prišla v rabo izposojenka podobnega pomena višje družbene plasti *kosęgъ* — *kosędъ* — *kosez* po čudnem, v temo zavitem naključju istega sufiksalnega elementa. Neko Budimirovo razglabljanje o sufiksalnem *-ng-* (str. 52) nima s tem nobene zveze. Zdi se, da je *-ing-* pomenilo pripadnost.

Zusammenfassung

Hinsichtlich der noch nicht feststehenden Etymologie des slovenischen alten Ausdrucks *kosez* «Edling» wird dargetan, dass er zwar in einem slavisch begrenzten Umfang, dennoch lautlich urslavisch, denselben Entwicklungsgang durchgemacht hat, wie das allgemein slavische, aus dem Gotischen bald nach Beginn unserer Zeitrechnung entlehnte Wort *knez* : **kuningos* — *kъnegъ* — *kъnedъ* — *knez* und dem gleich **kosingos* — *kosęgъ* — *kosędъ* — *kosez*. Dass aber alle Wörter oder Namen mit ursprünglich fremdem Suffix *-ing-* aus dem Germanischen stammen müssten, ist kein Dogma, wie dies andere Fälle,

z. B. aruss. Ятвязи für lit. *Jatvingi* u. a., beweisen. *Košedzъ* seinerseits ist anerkannt identisch mit dem von Konstantin Porphyrogenitos neben *Χρωβατος* angegebenen altkroatischen Namen *Κοσεντζης*. Da nun der Name *Χρωβατος* sowohl hinsichtlich des Stammes, als des Suffixes nicht slavischen Ursprungs ist, wobei hinsichtlich des Suffixes dieses *-at-* nichts mit dem slavischen, ursprünglich mit steigendem Ton akzentuiertem *-át-* (z. B. *bogátъ*, skr. heute *bogat*, *-a*, *-o*, *-i* gegenüber skr. *Hrvât* aus *Hrvatъ*) gemein hat, so drängt sich von selbst die Frage auf, dass *košedzъ* wie *Hrvatъ* aus einer andern als germanischen Quelle herzuleiten ist. Der Name der Kroaten muss, dem Suffixe nach zu urteilen, dem Ursprunge nach iranisch-sarmatisch sein, wie ja in ähnlicher Weise z. B. auf einen Teil der Südslaven nach Assimilation des turkotatarischen Stammes der Bulgaren deren Name übergegangen ist. Es wird nun des weitern mit Angabe von Quellen und Literaturnachweisen gezeigt, dass die Sarmaten nach ihrer Ausbreitung nach dem Westen den mit den Thraken verwandten Goten und Daken benachbart waren, sowie dass bei den kulturellen Ausstrahlungen einerseits vom Küstengebiet des Schwarzen Meeres aus nach dem Westen und Norden, anderseits vom balkanischen Süden her der altbalkanische sozialpolitische, mit dem gotischen **kuningz* gewissermassen synonyme Terminus **kosingos* in der Bedeutung »Oberhaupt« (*ηγμεών*) für eine höhere Bevölkerungsschicht beiläufig, wie das die lautliche Entwicklung zeigt, in einer ziemlich gleichen Zeitperiode vom ursprünglichen Volke der Kroaten übernommen worden ist.